

TÓTH, Miklós : Proto-Theológiai gondolatok¹

Tájékozódó elmélkedések

Ha szó van napjainkban válságos időszakról nyugat-európai vallásos életünkben, akkor ez azért van, mert a vallási élet legtöbb megjelenési formája, azoknak az illető vallásos közösségek által ápolt tartalma és a mai ember gondolatvilága mindjobban eltér egymástól. A protestantizmus 'Sola Scriptura' jelszava azt fejezte ki, hogy elutasította a pápai hatalmat s következőképpen az akkori 'Egyház' kötelező tan-hatalmát. Ezért elutasította az azt alátámasztó filozófiai és teológiai köntösbe öltöztetett politikai ideológiát. Ecélből egy magasabb rendű hatalomra kellett appellálni. Ez pedig a Biblia volt. Ennek a jelszónak pendant-ja a 'Sola Fide' (az Isten előtti megigazulás értelmében) jelszava, amely azt fejezte ki, hogy a pápai egyháznak az üdv-közvetítő szerepe a reformáció idejében — és azután — nem elégítette ki többé az önállóan gondolkodó embert. Azután minden a személyes hit tühegyére épült fel. Ez a második jelszó igazsága. Viszont ez magában nem elegendő, mivel az emberi szellem rendszeres gondolat-egészet követel meg minden téren. Így álltak elő — mint az azelőtti multban is — szükségszerűen a hitvallások s ezekben a protestáns 'orthodoxia'. Ez a hagyományos keresztyén teológia vonalában a Biblia verbális inspirációja gondolatán nyugszik a thomisztikus és a keleti orthodoxiában ismert filozófiai elemek kikapcsolásával. Ugyanakkor azonban a renaissance óta — azaz a reformáció óta — a nyugat-európai gondolkodásban a szabad kutatás elve érvényesül. Ez a gyakorlatban megingatta a 'Sola Scriptura' elvének az alapjait s annak az újra való átgondolását sürgette. A 'Sola Fide' a fentiek értelmében szintén további megfontolásra szorul(t).

A probléma abban volt/van, hogy a 'modern' teológiai kutatás eredményei nem találtak kellően helyet az általános keresztyén (protestáns) teológiában. Az 'orthodox' teológia nem akarta, a nem-orthodox teológia pedig nem tudta kielégítően feldolgozni a 'magasabb bibliakritika' tudományos eredményeit és Kant ismeretelméletének a következményeit. Ennek az eredménye lett a 19. és a 20. század izgalmas teológiai útja, amely az első világháború után szükségképpen Barth teológiájához vezetett. A Barth előtti teológia nem bírta ki az első világháború megrázkódtatását, míg Barth teológiája napjaink 'postmodern' gondolatvilágában légüres térben mozog. Új keresztúton állunk. Nietzsche szavával szólva: az 'Umwertung aller Werte' feladatával szembesülünk.

Szükség van a teológiának magának az újragondolására. Ehhez — mint a multban, János evangéliuma óta — az emberi gondolkodásban magában leljük fel a kellő alapot. Úgy véljük, hogy ily módon általános emberi síkon — tehát nem egy eleve felvett 'kijelentés' alapján — megjelölhetjük azokat az alapelemeket, amelyekből vonalak húzhatók minden teológiai rendszer felé. Ehhez bölcséleti kiindulópontunkat kell megadnunk. Teológia alatt mi itt minden vallási gondolatrendszert értünk. A teológia, mint neve mondja, 'ismeret', ha pedig az, akkor elvek szerint rendezett ismeret s ezért tudomány. Amint előző cikkeinkben leírtuk, az emberi élet teljes egészében vallásos élet. Ezt, mint világunk minden jelenségét, a természet rendjéből és azon belül a szellem szerkezetéből érthetjük meg. Ez a kiindulópontunk. Ily módon minden vallásos gondolat-egész belülről kinyílik és kölcsönösen átjárhatóvá válik. Amint előző írásainkban megjelöltük, gondolkodásunk gyökerei a kolozsvári bölcséleti iskola eszmevilágába nyúlnak le.

*

Az ember eszes emlős állat, az élet része s ennek következtében annak rendje szerint létezik. Esze, öntudata különbözteti meg a többi állattól, az teszi emberré a test-lélek-szellem egységében, aki esze által mindennek öntudatos jelentést ad. Az ember a szellem alkotó hordozója, amely jelentések organizmusa. A jelentés az öntudat számára jelentés. Mi e jelentésekről szólunk, mert csak azokról szólhatunk.

¹ Ezen írás a Mikes International — Böhm-Bartók Társaság által 2007. szeptember 26-27-én a hollandiai Elspeetben 'Teendőink a magyar filozófia ügyében' címmel rendezett Philosophiai Symposium keretében *Új teológia* címmel tartott előadás kiindulópontjából eredő elmélkedéseket közöl. A cím azt kívánja kifejezésre juttatni, hogy minden vallási rendszernek, s azon belül minden teológiának van elő-teológiája, amelynek alapját mi az emberi gondolkodás szerkezetében véljük fellelni. Ezzel a nagy keresztyén teológusoknak az útját követjük. Ha látjuk a szellemben rejlő ős-teológiai rendszert, akkor meg tudjuk 'belülről' érteni a különböző vallásos rendszereket is. Ezeknél különösen ügyelnünk kell azok értékvilágára és transzcendálásuk módjára. E kérdésekre szeretnénk rövidesen visszatérni. A 'teológia' szót tudatosan használjuk szélesebb értelemben mint általában szokásos.

E gondolatok a szerző előző írásai folytatásának tekintendők. Ld. Mikes International 2001. október-december, 18. o. és Mikes International, 2004. június-augusztus, 7. o.

Az élet minden egyede reflexszerűen fenntartja és kifejti magát. Önmaga tartalmát, jelentését kifejti, *transzcendálja* s ezáltal az élet más egyedeiben változást hoz létre, amelyek őt érintő transzcendálása, hatása következtében maga is változik és így tovább. Az élet buggyan. Minden egyede 'öntét', mely magát az élet — a természet — és abban a saját rendje szerint fejti ki, azaz önmagát transzcendálja s így teremti meg önmaga kifejtésével a maga világát. Élet, öntét, öntranszcendálás, világteremtés ugyanazon jelenség különböző szempontból nézve.

Az ember él a létben, amely számára az egyetemes természeti erők szerint funkcionáló Minden, amellyel mint annak része, egyede szüntelen kölcsönhatásban, összjátékban áll. Ez a Minden a számunkra mindig jelenlevő, önmagunkkal együtt eleve adott erőteljes egyetemes valóság, amelybe az ember beleszületik, amelyben létezik, amelyben sorsa lefolyik. A Mindenben való létezésnek az alaptapasztalata östény, amely mint lét-tudat minden gondolatunkban jelen van. Ez a Minden az Isten, bárhogyan nevezzük azt. Ahogy Ady mondja: „Az Isten van valamiként: Minden Gondolatnak alján...minden az Isten”. Mondhatjuk, hogy napjainkban nem az az első kérdés, hogy 'ki' az Isten, hanem az, hogy 'mi' az Isten. Ennek a létezés-tudatnak, ennek a valóság-tudatnak a kifejezője a nyelvben a 'van', amelynek a megteremtője gondolkodásunk ösztönös rendjében a 'hit', a tudatnak öntranszcendáló, a maga jelentését a valóságban — azaz a Mindenben — teremtő, azt mint az ő jelentését elismerő s a maga jelentés- és életrendjében lehorgonyzó funkciója. Csak az 'van', amit ily módon öntudatunk rendje szerint létezőnek s ezzel igaznak *kell* elismernünk. Csak az van, amiben hiszünk. A hit az emberi gondolkodás, azaz a létben való gondolkodás, központi, teremtő funkciója, magja. Ismeretelméleti fogalmakban kifejezve: a hit az Én és a Nem-Én egybeolvadásának és ezen esemény valóságának a tudata. A hit a jelentés ösztönös fixálása a létben.

A Minden számunkra egy élő egész, mert tudatunk rendszeres egység, míg a Mindenség a tapasztalati valóságban is rendszeres egészet alkot. Ezáltal tudjuk azt vizsgálni, arra hatást gyakorolni, abban magunkat elhelyezni. Mi a Minden rendszeres egységének, azaz rendszeres egységek rendszeres egységének rendszeres egységekből álló rendszeres egység-része vagyunk. Tudatunkban a Minden gondolata minden jelentést magában foglal, a tudatost és a nem-tudatost, az ismert és a nem-ismertert, a megismerhetőt és a meg nem ismerhetőt. Annak ily módon szükségképpen részét képezik a paranormális jelenségek is. A Minden önmagát természeténél fogva transzcendáló tudatunk szerint a mindenséget betöltő, azaz 'kozmikus', végtelen, örök, erőteljes egész. Erről tudatvilágunk szerkezete és tartalma szerint teszünk kijelentéseket. Ezt csak gondolnunk lehet. El-kép-zelni az ismerés, a tér és az idő kategóriái szerint próbálhatjuk csupán.

A létezés, mint láttuk, önfenntartást és önkifejtést jelent. Az önkifejtés önmagunk belealkotása a Mindenbe, másszóval a magunk jelentésvilágának a transzcendálása a létbe. Az emberi alkotás a jelentés öntudatos értékes megvalósulása. Az érték kulcsa az alkotás felett előállt öröm, amelynek következtében azt betölti szívünk szeretete. A szeretet az érték teremtője, minden alkotás teremtője s így minden emberi közösség teremtője. Az érték az alkotó szeretet gyermeke. Az érték az élvől sarjad. A haszon követelménye biztosítja az önfenntartást. E kettő talajából fejlődik ki a nemes érték az igaz, a jó és a szép ragyogásában. Ezek az értékek az emberi élet minden momentumában egyidejűleg jelen vannak. A relatív értékek az abszolút értékek felé tartanak — transzcendálnak — az élet szüntelenül folyó katarziséban, megtisztulásában, amely a 'szent'-ben, az értékek tökélyében lesz teljes, kozmikus, azaz az egész világegyetemet, a Mindent betöltő valósággá. Ez a katarzisz egész életünkben éppen úgy mint a történelemben folyó dráma. Szent a Minden s minden, ami ebben annak, ennek a kozmikus szent egésznek a részeként létezik. Mindnyájan szentek vagyunk és életünk minden része szent. Minden ember és világunk minden része igazi jelentését és értékét ebben a kozmikus szent összefüggésben találja meg. Erre utal Augustinus szava: „Nyugtalan a mi lelkünk, míg meg nem nyugszik Tebenned”. Csak a kozmikus, azaz a Mindent, annak teljességét tudatosan magában foglaló, arra irányuló aktív élet a teljes emberi élet. Ezt fejezi ki az ismert felhívás: „Imádkozzál és dolgozzál”.

Az embernek a Mindenben való létezése kerül kifejezésre a vallásban, annak különböző formáiban, amelyek által magunkat fenntartjuk és kifejthetjük a Mindenben, a létben.

Az emberi élet teljességéhez ennek a szent Mindenben való létezésnek az átélése hozzátartozik. Nem lehet ezt meg nem élni, csak az a kérdés, hogy milyen jelképekben, metaforákban fejezzük ki ezt az élet-eseményt, mert csak azokban lehet arról beszélni. Hiszen itt nem csupán ismeretről van szó — hiszen ismeret nélkül nincs egyetlen pillanatunk sem —, hanem létezésünkről a Mindenben, amellyel biológiai — testi, lelki, szellemi — kapcsolatban állunk. A Mindenhez való viszonyunkat életünk minden síkján szüntelenül meg kell határoznunk, miközben az meghatároz bennünket. Ez a szüntelenül történő kölcsönös befolyásolás, harc — Harc a Nagyúrral — a lét küzdelme életünk egészében: a sorsunk. Ez a kölcsönös befolyásolás folyik le minden tettünkben, szavunkban, gondolatunkban, kifejezeten az imádságban, annak minden formájában. Abban benne van az egész lelkünk, jelentés- és értékvilágunk, mindez a maga szent teljességében. Az imádság 'megszólítja', 'megmozdítja', befolyásolja a Mindent. Minden tettünk, gondolatunk ezt teszi, de az imádság ennek a kölcsönhatásnak a tudatos, szándékolt formája. Ebben összesül minden sorsmeghatározó jelentés, minden érték, minden érzés, minden szenvedély, minden akarat gondolatvilágunkban. Az imádság paranormális tett. Benne és általa magátólértetődően átéljük azt a tényt, hogy a Mindennel gondolatban, azaz a szellem hullámhosszán kapcsolatban vagyunk. Az ima személyes sorselfogadó és sorsalakító egymáshatás a Mindennel. Ehhez a Mindennek nevet adunk, azt mondjuk: Isten. Isten az egyetemes valóság metaforája, az élő valóságnak a kifejezője, amelyet az imádkozó mint személyesen átélt és őt sorsában érintő valóságot tapasztal meg. Előbb van a valóság, annak az átélése, és azután a név, a metafora. Nem a név a fontos, hanem a valóság, amely

az élményben válik tapasztalattá, meggyőződéssé, hitté. Ezáltal fixáljuk életútunkat — sorsunkat — a létben. A lét erői meghatároznak bennünket és mi meghatározzuk a létet. Az utolsó szó magátólértetődően a Mindené, Istené.

A fontos, hogy szemünket a teljes — más, talán még kifejezőbb szóval: a totális — valóságra függesszük. Ez az ős-valóság pedig a Minden s Mindenben való kozmikus — szent — létezés, ahogy Pál mondja Athénben: „ő benne élünk, mozgunk és vagyunk”.² Talán nem helytelen ehelyütt felvetni azt a gondolatot, hogy az emberiség mindíg, napjainkban pedig különösképpen, ezt az alapvető egyetemes szent valóságot keresi. A következő ‘kopernikusi’ fordulat az emberiség gondolkodásában feltehetően az a pillanat lesz — ha ez már nem itt van a mai világunkban —, amikor a mindennapi valóságot mint a kozmikus valóság részét fogjuk fel, megőrizve a kanti ismeretelmélet eredményeit, meggazdagítva azt a kolozsvári iskola eredményeivel, de kivetítve a lét egészére, amelyet az ebből kifejlő teológia próbál megközelíteni. Először van a létezés és azután az ismerés. A létezés pedig a vallásban kap formát. Ilymódon talán közelebb jutunk azon középkori gondolat előállításának a megértéséhez is, hogy a filozófia a teológia szolgáloja, ‘ancillája’. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a filozófia első feladata a konkrét társadalmi szervezet, a látható Egyház dogmatikai épületének a támogatása és megvédése lenne, amint a középkorban tekintették. Inkább azt jelenti, hogy az Egyháznak, az ‘ecclesia visibilis’ értelmében önmagát kell mérlegre tennie, hogy mindúntalan meglássa, milyen utat kell megjárnia az ‘ecclesia invisibilis’ felé.

Itt elmélkedésünket félbeszakítjuk. Folytatása következik.

THOUGHTS ON PROTO-THEOLOGY

Summary

The author is looking for a ‘proto-theology’, based on the structure of human thinking. Vide his articles ‘Intellectus quaerend fidei’ in: Mikes International 2001. October-December p. 18 and ‘Future of Religions’, in: Mikes International, 2004. June-August, p. 7. The human being is in the ‘All’, every part of which is a living itself transcending system. This ‘All’ is God. The basic question in our time is not ‘Who is God’, but ‘What is God’. The author is of the opinion that every theology has its own ‘proto-theology’ based on a philosophic basic idea in the way of the great Christian theologians as from the author of the Gospel according to St. John. The human spirit is creating his own world, wherein he believes. This ‘world’ is the ‘All’. We have to detect the basic human theologic way of thinking. In this way we are able to understand all religious systems.

~ ~ ~ ~ ~

² Apostolok Cselekedetei 17:28.